

Joanna Matyasik

***Bydgoszcz wojskowa. Szkice z dziejów
garnizonu bydgoskiego
od czasów najdawniejszych do współczesności***

red. Albert S. Kotowski i Sławomir Sadowski, Bydgoszcz 2017, ss. 403

W 2017 r. historiografia Bydgoszczy wzbogaciła się o nową publikację. Grupa naukowców skupionych wokół Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych oraz Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego przy wsparciu bydgoskiego Muzeum Wojsk Lądowych podjęła się przygotowania przekrojowego zapisu dziejów wojskowych miasta. Zbiór 15 artykułów wydano pod wspólnym tytułem: *Bydgoszcz wojskowa. Szkice z dziejów garnizonu bydgoskiego od czasów najdawniejszych do współczesności*. Pracą redakcyjną zajęli się Albert S. Kotowski i Sławomir Sadowski, natomiast rolę recenzenta przyjął Mirosław Giętkowski. Publikacja liczy 403 s., zamknięte w miękkiej oprawie. Choć problematyka ta już wcześniej znajdowała się w centrum zainteresowania historyków, co znalazło odzwierciedlenie w dość bogatej literaturze naukowej i popularnonaukowej, to jednak badacze zdecydowali się ponownie przyjrzeć tej tematyce. Skłoniły ich do tego wciąż istniejące luki w obszarze badawczym, brak monografii skupiającej wszystkie dotychczasowe ustalenia oraz długie tradycje wojskowe Bydgoszczy. W publikacji znaleźć można przegląd znaczenia militarne go miasta od czasów przedlokacyjnych aż do chwili obecnej oraz próbę opisan ia wpływu jaki wywierało wojsko na miejską architekturę, gospodarkę i życie kulturalno-społeczne.

Praca została podzielona na dwie części. Pierwsza obejmuje chronologiczny zarys dziejów garnizonu bydgoskiego. Zbiór otwiera szkic autorstwa Tomasza Nowakowskiego, który poświęcony został wojskowym dziejom Bydgoszczy od czasów najdawniejszych do końca XV w., a więc głównie wpływowi czynnika militarne go na pograniczu polsko-pomorskim oraz jego roli w konflikcie polsko-krzyżackim. W wywodzie, opartym w dużej mierze na prowadzonych w ostatnim

dwudziestolecia badaniach archeologicznych, szczególnie istotna wydaje się budowa zamku ceglanego oraz lokacja na prawie niemieckim. W kolejnym szkicu Zbigniew Zyglewski zaprezentował wojsko w Bydgoszczy od XVI w. do 1815 r. W tekście pojawia się wiele wątków oscylujących wokół znaczenia miasta w konfliktach wewnętrznych (np. walka Stefana Batorego z Gdańskiem w 1577 r., konfederacja Zbigniewa Silnickiego w 1613 r., rokosz Lubomirskiego 1566 r.) i zewnętrznych (m.in. potopu szwedzkiego, wojny północnej 1700-1721 i siedmioletniej 1756-1763). Punktem zwrotnym stało się włączenie Kujaw do Prus w 1772 r. i utworzenie stałego garnizonu wojskowego nad Brdą.

Trzeci szkic przygotowany przez Alberta S. Kotowskiego zilustrował dotąd najśląbiej zbadane czasy zaboru pruskiego, czyli zarys dziejów garnizonu bydgoskiego w latach 1815-1919. Autor, głównie na podstawie rocznych sprawozdań Magistratu Miasta Bydgoszczy, opisał jednostki i instytucje wojskowe, ich wpływ na życie mieszkańców i rozwój regionu, rolę leżące tuż przy granicy z Rosją miasta pod względem strategicznym i wojskowym, a także przedstawił postulaty badawcze, widząc konieczność przeprowadzenia kwerend w archiwach niemieckich. Szkic czwarty, autorstwa Włodzimierza Jastrzębskiego, poświęcony został stosunkowo dobrze zbadanym i opracowanym dziejom garnizonu wojskowego w Bydgoszczy w latach 1920-1939, w tym takim problemom jak powstańcze rodowody pułków, uzbrojenie i wyposażenie jednostek, życie codzienne w koszarach czy działalność oświatowo-kulturalna (m.in. udział w imprezach sportowych, zwalczanie analfabetyzmu wśród żołnierzy).

Piąty artykuł przygotował Krzysztof Drozdowski, który opisał garnizon niemiecki w Bydgoszczy w latach II wojny światowej, skupiając się na charakterystyce jednostek wojskowych czasowo dyslokowanych w mieście, trybu szkolenia żołnierzy i organizacji przemysłu zbrojeniowego, nastawionego na produkcję na potrzeby frontu. Dwa ostatnie szkice, pióra Sławomira Sadowskiego, poświęcone zostały czasom współczesnym. W pierwszym znalazł się opis garnizonu bydgoskiego w strukturze organizacyjnej polskich Sił Zbrojnych w latach 1945-1989, z uwzględnieniem procesu przekształcenia garnizonu z bazy wojskowej w jedno z najważniejszych w kraju terytorialne centrum kierowania wojskami. Autor, poza m.in. rozbudową wojsk i modernizacją budynków wojskowych, zwrócił uwagę na ciekawy problem indoktrynacji politycznej w środowisku wojskowym. Drugi tekst dr. Sadowskiego przedstawia rolę garnizonu bydgoskiego w systemie obronnym kraju po rozwiązaniu Układu Warszawskiego w 1991 r. i jego umiędzynarodowienie po przystąpieniu do Sojuszu Północnoatlantyckiego w 1999 r.

Kolejna grupa tematyczna, zaprezentowana w części drugiej, zawiera szkice oscylujące wokół wybranych problemów i ma charakter uzupełniający powyż-

szy zarys chronologiczny. Swoje miejsce znalazły teksty poświęcone jednostkom wojskowym, infrastrukturze, wpływowi garnizonu na życie miasta, wydarzeniom i biografiom. Marek Zwiefka opisał bydgoską architekturę wojskową do 1939 r., powstałą głównie w czasach pruskich, z uwzględnieniem wkładu władz odrodzonej Rzeczypospolitej. Albert S. Kotowski, nawiązując do kultywowania tradycji militarnej w armii cesarskiej, zaprezentował uroczyste obchody stulecia istnienia jednej z jednostek pruskich (Infanterie-Regiment Graf Schwerin 1813-1913). Marek Holak, w uzupełnieniu wątku podjętego przez Włodzimierza Jastrzębskiego, zilustrował jeździectwo wojskowe w Bydgoszczy w okresie międzywojennym. Krzysztof Drozdowski przedstawił konkurs orkiestr wojskowych, który zorganizowano w Bydgoszczy w dniach 8-9 września 1923 r. Łukasz M. Nadolski opisał zniszczenia wojenne Bydgoszczy dokonane w czasie wyzwolania miasta spod niemieckiej okupacji w 1945 r. Sławomir Sadowski i Joanna M. Iwaskiewicz scharakteryzowali generację bydgoską, odpowiednio w latach 1918-1939 i 1945-1989. Zbiór zamykają wspomnienia kapelana i wikariusza garnizonu bydgoskiego ks. Tadeusza Łukaszczyka z lat 1992-1993.

Na kilka uwag zasługuje postać fizyczna publikacji, która jest bardzo poręczna jak na tak obszerny tekst. Drobną czcionką, nieco obniżającą komfort czytania, sugeruje że wydawcy zależało na oddaniu do rąk czytelnika książki niewielkiego formatu. Mimo to zdolano umieścić w tekście dość bogaty materiał ikonograficzny. Składają się na niego ryciny odnoszące się głównie do czasów I Rzeczypospolitej, a przedstawiające widoki i plany Bydgoszczy, sceny walk o miasto czy rzuty pionowe budynków wojskowych z dwudziestolecia międzywojennego. Teksty o czasach bardziej współczesnych ilustruje 64 fotografii, na których widoczny jest m.in. sprzęt i budynki wojskowe, wojskowi, ceremonie i uroczystości z udziałem żołnierzy. W doborze ikonografii wkradł się błąd, gdyż zdjęcie ukazujące moment wręczenia prezentu marsz. Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu przez gen. Jana Chmurowicza pojawia się dwukrotnie (fot. 11 i 53). Doskonałym uzupełnieniem tekstu są również wykresy i tabele. Spis tych ostatnich, choć niepełny (brakuje tabel nr 11, 12, 21 i 22) umieszczono na końcu książki. Nasuwa się pytanie, dlaczego zdecydowano się jedynie na dołączenie spisu tabel, a opuszczono wykaz rycin i fotografii. Brakuje również części zwykle zamykających monografie w postaci bibliografii i indeksów, które bardzo ułatwiają lekturę.

Po zapoznaniu się z treścią i przeanalizowaniu bazy źródłowej omawianej publikacji nasuwają się dwie kwestie. Po pierwsze autorzy szkiców wszystkie okresy dziejów wojskowych Bydgoszczy uznali za równie ważne. W tym układzie np. czasy zaboru pruskiego, dotąd niezbadane i fundamentalne dla budowy militarnego znaczenia miasta, przedstawione zostały w sposób zbyt pobieżny. Po drugie

można mieć zastrzeżenia co do aparatu badawczego. Nie wykorzystano przecież wszystkich istniejących źródeł, a zwłaszcza na gruntowną kwerendę wciąż czekają archiwa niemieckie. Ze wspomnianych niedostatków zdają sobie sprawę także autorzy skoro wielokrotnie odnoszą się do nich w tekście. Już we wstępie dowiadujemy się, że celem publikacji był przekrojowy przegląd dziejów wojskowych Bydgoszczy, stąd każdemu okresowi poświęcono tyle samo miejsca. Autorzy nie roszczą sobie również prawa do wyczerpania tematu, a jedynie uzupełniają dotychczasowe ustalenia i wskazują pola do dalszych badań.

Publikacja *Bydgoszcz wojskowa* jest jedną z najciekawszych monografii dotyczących Bydgoszczy, które ukazały się w ostatnich latach. Projekt, do którego udało się zaangażować wielu znawców dziejów regionu, w celu przekrojowego przedstawienia historii i znaczenia militarnych tradycji miasta. Przemysłana konstrukcja i dobre połączenie różnych partii tekstu, skutkuje logiczną ciągłością wywodu. Publikacja jest tak zwartą całością, że zbiór różnych szkiców przypomina monografię złożoną z kilkunastu rozdziałów jednego autora.